

Фальшовник Д. В. Отдельные аспекты усовершенствования взаимодействия подразделений ГСБЭП с другими государственными органами относительно выявления преступлений, связанных с противодействием законной хозяйственной деятельности

Рассматривается вопрос по получению подразделениями ГСБЭП информации из других государственных органов, которая может свидетельствовать о наличии признаков преступлений, связанных с противодействием законной хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: взаимодействие, информационное взаимодействие, информация, базы данные, правовое обеспечение взаимодействия.

Falshovnik D. V. Some Aspects of Improvement of Co-operation of the Departments of Defence of Economy from Criminal Encroachments with other State Bodies towards the Crime Detection Related Counteraction of Legal Economic Activity

The questions in relation to receiving by the Departments of defence of economy from criminal encroachments information from other state bodies which can specify the crimes, related to counteraction of legal economic activity are examined.

Key words: co-operation, informative co-operation, information, data base, legal provision of co-operation.

Стаття надійшла 15 липня 2013 р.

УДК 343.98

Ю. М. Черноус

ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Досліджено, що тактико-криміналістичне забезпечення розкриває функціональний аспект проведення процесуальних дій, зокрема під час реалізації заходів міжнародного співробітництва, а саме – міжнародної правової допомоги як найбільш поширеної його форми. Розглянуто тактику власне процесуальних дій, тактичні прийоми, інші тактико-криміналістичні засоби, що застосовуються під час їх проведення.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, тактика, процесуальні дії, міжнародна правова допомога.

Постановка проблеми. Криміналістичне забезпечення може бути охарактеризоване як діяльність із розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах

криміналістики, правоохоронними органами з метою розслідування злочинів, інших правопорушень.

Реалізацію криміналістичного забезпечення умовно можна охарактеризувати відповідно до техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної складової, що виражається в розробленні та залученні відповідних криміналістичних рекомендацій у діяльність із розслідування злочинів.

Важливе завдання тактико-криміналістичного забезпечення пов'язане із розкриттям функціональної сторони проведення процесуальних дій, зокрема під час реалізації заходів міжнародного співробітництва й безпосередньо – міжнародної правової допомоги як найбільш поширеної його форми. Йдеться про власне тактику процесуальної дії, тактичні прийоми, інші тактико-криміналістичні засоби, що застосовуються під час їх проведення.

Реалізація тактичних прийомів, тактичних комбінацій й тактичних операцій здійснюється у межах проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та ін.

Процесуальними є дії, які спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством України і здійснювані відповідно до його приписів.

За умови міжнародної правової допомоги термін «процесуальні дії» є узагальненим, що охоплює і власне процесуальні дії, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України [1] (далі – КПК), і слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами України.

Вказане узгоджується зі ст. 561 КПК України: «на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором».

Стан дослідження. У науковій літературі питання тактико-криміналістичного забезпечення міжнародної правової допомоги є предметом дослідження небагатьох авторів. Цей факт пов'язаний із новизною досліджуваної тематики, дискусії навколо якої відображаються здебільшого в публіцистичній літературі та мережі Інтернет. Окремі аспекти питань криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів висвітлено у наукових публікаціях Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. Г. Коломацького, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенко, В. О. Образцова,

М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька та ін. Роботи цих учених присвячені в основному техніко-криміналістичному забезпеченню, інформаційному забезпеченню, тактико-криміналістичному забезпеченню, науково-методичному забезпеченню тощо. Низка робіт стосується криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів злочинів. Водночас у сучасній науці не достатньо приділена увага питанням тактико-криміналістичного забезпечення міжнародної правової допомоги.

Метою статті є дослідження тактичних особливостей проведення процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги.

Виклад основних положень. Як відомо, тактика процесуальної дії передбачає її проведення згідно з певними стадіями. До таких стадій належать: підготовка до проведення процесуальної дії; проведення процесуальної дії; фіксація ходу та результатів процесуальної дії; оцінка отриманих результатів та визначення їх значущості, місця в системі доказової інформації у кримінальній справі [2, с. 470]. На кожній зі стадій вирішуються важливі завдання, виконується комплекс типових і спеціальних завдань, що спрямовані на ефективне проведення процесуальної дії з метою розслідування злочину.

Так, на стадії підготовки визначаються завдання процесуальної дії, шляхи їх досягнення, здійснюється системний аналіз вихідної слідчої ситуації, оцінка наявної доказової та орієнтувальної інформації; обираються доцільні місце та час проведення процесуальної дії, визначаються її учасники та їх завдання, з'ясовується потреба у застосуванні технічних засобів.

На стадії проведення процесуальної дії здійснюється безпосередня реалізація поставлених завдань, залучаються її учасники, роз'яснюються їх права та обов'язки, створюються умови для безпосереднього контакту слідчого із об'єктом, який досліджується, застосовуються тактичні прийоми, забезпечується захист доказів від впливу зацікавлених осіб, перевіряються версії, отримується нова доказова та орієнтувальна інформація.

Фіксація ходу та результатів процесуальної дії спрямована на максимально повне та точне відображення змісту процесуальної дії, отриманих результатів. Ця стадія є самостійною, однак її можна розглядати як діяльність, що супроводжує власне проведення процесуальної дії.

Оцінка отриманих результатів і встановлення їх значущості – завершальна стадія проведення процесуальної дії. Аналіз проведеної роботи та отриманих результатів необхідний і для перевірки достовірності доказової інформації, і для вирішення питання про її доказове

значення, подальше використання. Оцінці підлягає й процесуальний документ, в якому відображені хід і результати проведеної дії.

Вважаємо, що наведені загальні положення стосуються тактики процесуальних дій, що виконуються у межах міжнародної правової допомоги. Однак, проведені дослідження свідчать, що тактика процесуальних дій за таких умов характеризується низкою особливостей, до основних із яких слід віднести:

1. Під час проведення процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги, у кожному випадку необхідно враховувати відповідні міжнародні договори, національне законодавство запитуваної та запитуючої держави. Згідно з ч. 4 ст. 4 КПК України, під час виконання на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у межах міжнародного співробітництва застосовуються положення КПК України. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій може застосовуватися процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що це прохання не суперечить законодавству України.

Зауважимо, що в окремих випадках, за домовленістю сторін, можуть виникати ситуації, коли проведення процесуальних дій відбувається за законодавством запитуваної держави, однак застосовуються окремі процесуальні норми законодавства запитуючої держави (наприклад, що стосуються особливостей засвідчення результатів процесуальних дій, роз'яснення прав та обов'язків згідно із законодавством запитуючої держави). Можливість застосування процесуальних норм однієї держави на території іншої у межах міжнародної правової допомоги пов'язана з екстраєриториальною дією кримінального процесуального закону, визначає й тактику проведення процесуальних дій.

2. Стадії підготовки, проведення процесуальної дії, фіксації її ходу та результатів, їх оцінки здійснюються розширеним колом уповноважених суб'єктів, зокрема представниками компетентних органів іноземної (запитуваної) держави.

Як зазначалося, центральним органом із питань міжнародної правової допомоги на досудовому слідстві є Генеральна прокуратура України. За умови безпосереднього порядку відносин, уповноваженими органами можуть виступати: МВС України, Державна податкова

служба України, Служба безпеки України та Генеральна прокуратура України із визначеними в установленому порядку відповідними територіальними органами [3]. У загальному порядку органи досудового розслідування України виступають як компетентні – здійснюючи кримінальне провадження, звертаються із запитом згідно з розділом IX КПК України або забезпечують виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (п. 7 с. 1 ст. 541 КПК України).

Безпосередніми виконавцями поставлених завдань, пов'язаних із проведенням процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги, є уповноважені службові особи вказаних компетентних органів.

Відсутність у слідчого, що здійснює кримінальне провадження щодо злочину і направляє запит про надання міжнародної правової допомоги до компетентного органу іноземної держави, можливості безпосередньо сприймати проведення процесуальної дії та її результати, застосовувати відповідні методи пізнання, є чинником, який ускладнює і власне проведення процесуальної дії, і оцінку отриманих результатів, що може негативно впливати на встановлення обставин розслідуваного злочину. З метою вирішення окреслених проблемних ситуацій законодавець передбачив можливість застосування певних заходів.

Так, один із варіантів – це залучення представників компетентного органу запитуючої держави до проведення процесуальних дій на території запитуваної на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги (ст. 563 КПК України). Вказані представники, дозвіл на присутність яких надано відповідно до вимог КПК України, не мають права проводити на території України будь-які процесуальні дії та повинні дотримуватися законодавства України, однак вони мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій та вносити зауваження і пропозиції щодо їх проведення, з дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання, робити записи, зокрема із застосуванням технічних засобів. Безумовно, реалізація вказаних прав має важливе значення для забезпечення належного порядку проведення процесуальних дій, встановлення обставин злочину.

Залучення представників компетентного органу запитуючої держави до проведення процесуальних дій на території запитуваної обумовлює й відповідні тактичні особливості, основний зміст яких полягає у: обміні інформацією між представниками компетентних органів держав; застосуванні технічних засобів фіксації ходу і результатів процесуальної дії, виявлення та вилучення слідів злочину та інших

об'єктів, що можуть бути речовими доказами; внесенні зауважень і пропозицій щодо порядку проведення процесуальних дій, постановки додаткових запитань особам, за участю яких проводиться процесуальна дія (за відповідним дозволом слідчого чи іншої уповноваженої особи, що проводить процесуальну дію) та ін.

За розслідування особливо складних злочинів міжнародного характеру передбачена можливість створення спільних слідчих груп (ст. 571 КПК України), до складу котрих можуть входити представники кількох держав, інтереси яких порушені внаслідок учинення злочину.

Крім того, з метою безпосередньо сприйняття слідчим, що здійснює розслідування, проведення процесуальної дії, передбачена можливість використання відеоконференції (ст. 567 КПК України), що дозволяє представникам компетентних органів не лише отримувати показання відповідного учасника кримінального провадження, але й спостерігати за його поведінкою, вербальними та невербальними комунікаціями.

3. При проведенні процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги процесуальні відносини можуть виникати із громадянами інших держав, які не володіють мовою кримінального провадження. За таких умов необхідно залучати перекладача. Тому на стадії підготовки до проведення процесуальної дії слід з'ясувати, чи володіють мовою кримінального провадження майбутні учасники процесуальної дії і якою мірою. Трапляються випадки, коли іноземець доволі обмежено володіє мовою провадження, знає її на низькому, «побутовому» рівні, й цього виявляється «достатньо», щоб особа ознайомилася із відповідними правами і обов'язками, надала змістовні показання, зрозуміла суть пред'явлених документів тощо.

Часто на досудовому слідстві виникає необхідність провести процесуальні дії з особами, які мають дипломатичний імунітет або належить до громадян, які за законами України і міжнародними договорами України не підсудні у кримінальних справах судам України, а в разі вчинення ними злочину на території України питання вирішується дипломатичним шляхом (ч. 4 ст. 6 Кримінального кодексу України [4]). Відповідно до ч. 4 ст. 65 КПК України, особи, які мають право дипломатичної недоторканності, не можуть бути допитані як свідки без їх згоди, а працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

4. Особлива увага повинна приділятися складенню запиту про надання міжнародної правової допомоги, на підставі якого проводяться відповідні процесуальні дії. Зміст і форма запиту про міжнародну

правову допомогу повинні відповідати вимогам КПК або відповідного міжнародного договору України (ст. 552 КПК).

Додамо, що, зважаючи на слідчу ситуацію, за змістом запиту про надання міжнародної правової допомоги особлива увага повинна бути звернена на висвітлення такої інформації:

а) опис ознак злочину, норми матеріального і процесуального права запитуючої держави, що дають уявлення про кваліфікацію злочинного діяння згідно з законодавством запитуваної держави; виклад обставин розслідуваного злочину, що обумовили звернення з проханням до іноземної держави; положення законодавства запитуючої держави з питань проведення запитуваних процесуальних дій, що забезпечують доказове значення отриманих результатів;

б) інформації про осіб, щодо яких будуть проводитися процесуальні дії, включаючи їх біографічні дані, громадянство, місце проживання та перебування; надання інформації, що характеризує соціальний статус осіб і коло їх зв'язків, ознаки зовнішності, зокрема, надання фотознімків чи дактилокарт осіб, інших відомостей, які можуть сприяти виконанню запиту;

в) перелік запитуваних процесуальних дій; обґрунтування правових і фактичних підстав їх проведення; завдання процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження. Також, наприклад, наводиться перелік запитань, які необхідно поставити допитуваній особі або відомості, які повинні бути отримані від особи; визначаються об'єкти, які необхідно вилучити під час обшуку, тощо. Зокрема, питання, які ставляться допитуваній особі, повинні стосуватися обставин розслідуваного злочину, бути логічно побудованими, не містити відповідь чи її частину. Крім того, до запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом згідно із КПК, надається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах (ч. 4 ст. 552 КПК). Якщо у межах виконання запиту про міжнародну правову допомогу необхідно провести процесуальні дії, які згідно із законодавством запитуючої держави потребують спеціального дозволу (санкції) прокурора чи суду, чи іншої процедури, такий дозвіл повинен надаватися запитуючою державою разом із відповідним запитом;

г) інформації про осіб, присутність яких доцільна під час проведення процесуальних дій, обґрунтування цієї необхідності (представники компетентного органу запитуючої держави; представники кон-

сульських установ або дипломатичних представництв; захисник (адвокат); спеціаліст; поняті та інші особи, присутність котрих обумовлена законодавством запитуваної чи запитуючої держави, відповідним міжнародним договором);

г) технічні засоби, які необхідно залучити для ефективного проведення процесуальної дії;

д) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту про надання міжнародної правової допомоги, передбачені міжнародним договором чи обумовлені проханням компетентного органу запитуючої держави.

5. Проведення процесуальних дій на підставі запиту про міжнародну правову допомогу здійснюється із обов'язковим дотриманням меж, визначених відповідним запитом. Необхідно проводити лише визначені запитом процесуальні дії, й навіть, якщо у слідчій ситуації доцільно провести й інші процесуальні дії, спрямовані на збирання доказової інформації, необхідно узгодити таку можливість із компетентними органами запитуючої держави (наприклад, допитаний свідок вказав на осіб, яким теж відома інформація у справі, що обумовлює потребу провести їх допит).

Вирішення вказаного питання у низці випадків очевидно зі змісту запиту про надання міжнародної правової допомоги. Так, компетентні органи запитуючої держави можуть вказувати на право виконавців – представників компетентних органів запитуваної держави, за доцільності, вживати необхідних заходів у межах проведення процесуальної дії. Наприклад, під час проведення допиту обвинуваченого може дозволятися «ставити інші питання по суті пред'явленого обвинувачення» [5]; під час проведення обшуку – реалізовувати дії з метою «вилучення всіх доказів, які вказуються як докази та документи, що важливі для процесу» [6] та ін. Якщо ж відповідної вказівки компетентних органів запитуючої держави за змістом запиту про надання міжнародної правової допомоги немає, визначені запитом процесуальні дії слід проводити строго у його межах, а будь-які інші заходи повинні бути узгоджені з компетентними органами запитуючої сторони у встановленому міжнародними договорами та КПК України порядку.

6. Хід і результати проведення процесуальних дій обов'язково фіксуються з дотриманням процесуальних і криміналістичних рекомендацій. При цьому слідчий (уповноважений представник компетентного органу запитуваної держави) повинен забезпечити детальну фіксацію процесуальної дії згідно із визначеними стадіями її проведення. Повинні бути детально зафіксовані показання допитаних осіб, описані виявлені

та вилучені об'єкти тощо. У деяких випадках може виявитися доцільною фіксація виражених емоційних реакцій, інших невербальних комунікацій. За цих умов доцільно застосовувати аудіо- чи відеозапис.

Отже, важливим завданням є забезпечення належної фіксації ходу і результатів процесуальної дії (складення протоколу, оформлення додатків, результатів застосування технічних засобів). Дотримання вимог протокольної форми фіксації, згідно з КПК України, обов'язкове. У разі, якщо згідно з міжнародними договорами, законодавством держав передбачається протокольна форма фіксації процесуальної дії, вказана вимога повинна бути дотримана.

Часто з цього приводу виникають проблемні питання. Наприклад, у США і Німеччині особливістю отримання показань (шляхом допиту, опитування, співбесіди) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта, є майже повна відсутність чітких, зафіксованих у законі, вимог до порядку оформлення його результатів. Не вимагається, наприклад, щоб складався за встановленою формою протокол, який містив би конкретні реквізити [7, с. 126].

У кримінальному процесі Франції протокол є процесуальним актом, що фіксує або одну поліцейську дію, або всю сукупність поліцейських дій у межах конкретного дізнання. Залежно від цього розрізняють єдиний протокол (*un proces-verbal unique*) чи розділені протоколи (*proces-verbaux sepaes*). Розділені протоколи обов'язкові під час дізнання очевидних злочинів (проступків). В інших випадках судова поліція має право (але не зобов'язана) складати єдиний протокол дізнання [8, с. 50].

Тому органи досудового розслідування України, складаючи запит про надання міжнародної правової допомоги, можуть звернутися із проханням до компетентних органів запитуючої держави щодо дотримання положень процесуального законодавства України, а також відповідних криміналістичних рекомендацій, що стосуються і складення відповідного протоколу, і додатків до нього, й просити запитувану сторону про їх дотримання.

7. Дотримання процесуальних вимог і криміналістичних рекомендацій щодо проведення процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги визначає доказове значення отриманих результатів, має важливе значення для встановлення обставин розслідуваного злочину.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України, докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Наведене положення узгоджується із міжнародними договорами та законодавством іноземних держав. Згідно зі ст. 17 Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року, «докази або документи, що надсилаються на виконання цієї Конвенції, встановлення автентичності не потребують» [9, с. 112–232].

Щодо практики вирішення окреслених питань в іноземних державах, то, наприклад, у США, за змістом джерела кримінального процесуального права – Зводу Законів США, особлива увага приділяється документам, що надаються іноземною державою. Законодавець визначає, що такі документи мають таке доказове значення, як і інші докази у всіх судах США. Але слід ураховувати, що документи із іноземної держави надаються в суди або в оригіналі, або належно завіреною копією. Якщо надаються копії документів, то інша сторона може надати докази, що спростовують справжність такої копії. За таких умов доказ визнається недопустимим [10, с. 87–88].

Висновки. Перелічені особливості, які стосуються тактико-криміналістичного забезпечення проведення процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги, є основними, але не вичерпними, адже обумовлюються низкою обставин: особливостями розслідуваного злочину; застосовуваними заходами міжнародного співробітництва; процесуальними діями, які необхідно провести; слідчою ситуацією.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

2. Криміналістика: учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Норма, 2008. – 992 с.

3. Про надання роз'яснення щодо застосування деяких міжнародних договорів України в частині, що стосуються здійснення міжнародної правової допомоги у кримінальних справах: лист Міністерства юстиції України від 29 верес. 2011 р. №14415-0-33-11-12.2. у відповідь на лист Міністерства внутрішніх справ України від 29 серп. 2011 р. № 12653/Мч.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

5. Головне слідче управління МВС України. Поручение об оказании правовой помощи по уголовному делу № 12128000012 от 20 февраля 2012 г. / Следственный комитет Республики Беларусь. Главное следственное управление.

6. Головне слідче управління МВС України. Клопотання про надання правової допомоги у кримінальній справі № NSZ 3 AR 27369/11 від 12 грудня

2011 р. / Федеральна Республіка Німеччина, Міністерство юстиції Федеральної Землі Нижня Саксонія.

7. Ларичев В. В. Предварительное расследование преступлений в США и Германии: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Владислав Васильевич Ларичев. – М., 2004. – 190 с.

8. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головки. – М.: Спарк, 1995. – 130 с.

9. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї: ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 112–232.

10. Волосова Н. Ю. Уголовно-процессуальное законодательство США: общая характеристика, законодательство штатов, сравнительный анализ / Н. Ю. Волосова, О. В. Федорова. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 264 с.

Чорноус Ю. Н. Тактико-криминалистическое обеспечение международной правовой помощи

Исследовано, что тактико-криминалистическое обеспечение раскрывает функциональную сторону проведения процессуальных действий, в том числе при реализации мероприятий международного сотрудничества, и непосредственно, – международной правовой помощи как наиболее распространенной его формы. Речь идет о тактике процессуальных действий, тактических приемах, других тактико-криминалистических средствах, применяемых при их проведении.

Ключевые слова: *криминалистическое обеспечение, тактика, процессуальные действия, международная правовая помощь.*

Chornous Yu. M. Tactic and criminalistic providing of the international legal assistance

The article deals with the tactic and criminalistic providing that reveals functional aspect of the legal proceedings conducting during the measures implementation of the international cooperation, in particular, international legal assistance as the most common forms of it. The proceedings tactics, tactical operations and other tactic and criminalistic means are considered.

Key words: *criminalistic providing, tactic, proceedings, international legal assistance.*

Стаття надійшла 29 жовтня 2013 р.